

ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ (ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE ON THE BASIS OF SOCIAL JUSTICE (ECONOMIC AND LEGAL ASPECT)

Міщенко В.С., к.ю.н.,

науковий співробітник відділу проблем модернізації господарського права та законодавства

Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова

Національної академії наук України»

У статті розглянуто економіко-правові засади післявоєнної відбудови країни на принципах сталості та справедливості. Встановлено, що справедливе соціальне законодавство є базисом реалізації сталого розвитку держави. Визначені наявні проблеми реалізації принципу справедливості у соціальній, бюджетній та податковій політиці України. Зроблено висновок, про те, що стан економічного розвитку, система оподаткування та рівень корупції значною мірою впливає на проблему фінансування соціальних витрат.

Встановлено, що наразі перегляду потребують не тільки визначення понять соціальних стандартів, а й сама методика проведення розрахунків з метою досягнення відповідності до положень Європейського кодексу соціального забезпечення. Аргументовано, що розробка нормативно правових актів, які реалізують впровадження принципу справедливості у соціальне законодавство є одним із першочергових завдань.

У статті досліджено ефективність чинних у ЄС соціальних стандартів та зроблено висновок про високий рівень соціального захисту та соціальних прав порівняно з Україною. У статті розглянуто наявні проблеми реалізації принципу справедливості у соціальній, бюджетній та податковій політиці держави. Зроблено висновок, про те що питання оподаткування значною мірою впливає на проблему фінансування соціальних витрат.

Встановлено, що актуальність проблеми соціальної справедливості найбільш гостро постає у періоди соціально-економічних та політичних перетворень. Тому війна в Україні, яка сприяла великій міграції населення, падінню рівня життя, росту бідності тощо має великий вплив на розуміння суспільством справедливого та несправедливого. У статті зроблено акцент на переосмисленні змісту соціальної справедливості з точки зору пріоритету прав людини, збереження її гідності шляхом задоволення не лише конституційних, а й соціально-економічних прав. Відзначено, що розробка, оновлення, впровадження, систематизованість, узгодженість та адаптація національного соціального законодавства відповідно до міжнародних соціальних стандартів, зокрема до норм Європейського Союзу дозволить практично реалізувати впровадження принципу соціальної справедливості та ефективно забезпечувати соціальні права та свободи людей.

Ключові слова: соціальна справедливість, сталий розвиток, післявоєнне відновлення, соціальна політика.

In the article, the author studied the economic and legal foundations of the post-war reconstruction of the country with an emphasis on the principles of sustainability and justice. This is considered possible under the condition of transition to the model of sustainable development, which is the leading trend of our time.

Currently, the definition of the concept of social standards, as well as the calculation method itself, need to be revised in order to achieve compliance with the provisions of the European Social Security Code. The development of normative legal acts regarding the implementation of the principle of justice in social legislation is one of the primary tasks.

The author emphasizes the effectiveness of social standards in force in the EU and concludes about the high level of social protection and social rights in the EU compared to Ukraine. In the article, the author studied the actual problems of implementing the principle of justice in the social, budgetary and tax policy of the state. The author concluded that the issue of taxation significantly affects the problem of financing social costs.

In the article the author analyzed that the relevance of the problem of social justice appears most acutely in periods of socio-economic and political transformations. Therefore, the war in Ukraine, which contributed to a large migration of the population, a drop in the standard of living, an increase in poverty, etc., has a great impact on society's understanding of what is fair and unfair. In the article, the author focuses on rethinking the content of social justice from the point of view of the priority of human rights, preservation of human dignity by satisfying not only constitutional, but also socio-economic rights. Modern Ukrainian society needs to establish its own unique ideology of social justice, which would take into account the existing ideas of all social groups about the fair distribution of benefits and resources.

In the article the author analyzed the new socio-political and economic challenges faced by Ukraine as a result of military aggression by Russia and suggested possible ways to overcome the negative consequences of these events. Among the new tasks that Ukraine faced during this period, special attention is paid to the construction of a national socio-economic model that would satisfy people's rights in accordance with the requirements of the principles of social justice.

The category "justice" is constantly being filled with new content and needs to be rethought. New complex challenges, such as military aggression, which Ukraine has faced, require appropriate time for decisions and changes. Therefore, based on the complexity of the socio-economic situation in the country during the war, the most effective will be the specification of the concept of social justice in the current legislation (taking into account the national historical requirements of the time) and the implementation of an effective socio-economic policy of the state for the post-war reconstruction of the country.

Key words: social justice, sustainable development, post-war recovery.

Постановка проблеми. Нині в українському суспільстві зростає критична увага до проблематики правового регулювання процесів повоєнного відновлення та сталого розвитку України. Війна значно завантажила всю соціальну систему країни, велика частина населення втратила роботу, свої домівки, багато об'єктів соціальної інфраструктури були пошкоджені чи зруйновані. Серед важливих завдань нашої держави у повоєнний час виступає не тільки відновлення нормального функціонування всіх інституцій, відбудова зруйнованого житла та об'єктів інфраструктури, а й подолання бідності, підвищення рівня життя населення та якості надання соціальних послуг. Сучасне законодавство має проблеми з втілення принципу справедливості

у соціальній, бюджетній та податковій політиці. Інструментом реалізації політики соціальної справедливості повинна стати розробка, оновлення, впровадження, систематизованість, узгодженість та адаптація національного законодавства відповідно до міжнародних соціальних стандартів, зокрема до норм Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціальної справедливості висвітлені в дослідженнях багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених різних галузей науки. У юридичній літературі проблемні аспекти формування соціальної політики та модернізації економіко-правової системи держави на принципі справедливості розглядали вітчизняні вчені А. А. Гриценко, Р. А. Джабраїлов,

В. О. Коверзнев, І. О. Курило, Л. Ю. Малюга, Л. В. Петрова, О. В. Шаповалова, В. А. Устименко. Результати цих досліджень є змістовними і ґрунтовними, проте потребують узагальнення, перегляду та розвитку питання впровадження принципів соціальної справедливості у правовому регулюванні повоєнного відновлення та сталого розвитку з урахуванням євроінтеграційного курсу України.

Метою статті є дослідження ролі та сутності соціальної справедливості у повоєнному відновленні країни, визначення наявних проблем реалізації принципу справедливості у соціальній, бюджетній та податковій політиці України, розроблення пропозиції щодо удосконалення національного соціального законодавства відповідно до нормативно правових встановлень Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Ідея соціальної справедливості, як складне соціальне явище, відіграє провідну роль у процесі побудови соціальної, правової держави. Відповідно до ст. 1 Конституції України Україна є не тільки демократичною і правовою, але й соціальною державою [1]. Одним з основних елементів категорії «соціальна держава» є принцип соціальної справедливості. Принцип справедливості визнається одним із ключових правових принципів та підґрунтям формування і розвитку правової держави [2, с. 75]. Соціальна справедливість пов'язана з правовим регулюванням господарських відносин, соціальним захистом населення, забезпеченням його політичних, економічних та соціальних прав і свобод.

Основними компонентами післявоєнного відновлення України вважається відбудова інфраструктури, досягнення сталого економічного та соціального розвитку. Зауважимо, що саме концепція сталого розвитку вважається найперспективнішою ідеологією XXI століття, яка з поглибленням наукової обґрунтованості, описує світогляд, коли людство розвивається такими способами та темпами, щоб не нашкодити розвитку своїх нащадків в межах трьох складових: економічної, екологічної та соціальної. Завдання, що випливають з ЦСР ставлять певні вимоги до всіх галузей вітчизняного права і законодавства. Як зазначає О. В. Шаповалова проблематика сталого розвитку найбільшою мірою стосується господарського права. Тому ті з господарсько-правові норми, які адекватні завданням сталого розвитку, потребують активізації та адаптації до вимог світового законодавства [3].

Основні цільові орієнтири сталого розвитку з подолання бідності, голоду та скорочення нерівності напряму пов'язані з принципами соціальної справедливості. Слід підкреслити, що саме нормативним засобом реалізації принципу справедливості виступає право, сутність якого – це власне і є справедливість, а модифікація цієї сутності виражається у звичаях, законах, правових принципах, судових рішеннях тощо. Справедливе право має забезпечувати права і свободи людини, враховувати різні інтереси і сприяти досягненню консенсусу в суспільстві [4, с. 7].

Соціальну справедливість найчастіше співвідносять із соціальною рівністю, і в цьому контексті соціальна справедливість розуміється як міра рівності і нерівності в розподілі матеріальних і духовних благ у суспільстві, статусів і влади, а також у життєвому положенні різних суспільних груп. Принципи соціальної справедливості – це конкретні вихідні положення, якими слід керуватися у процесі створення механізмів та умов для досягнення соціальної справедливості [5, с. 106].

Принципи соціальної справедливості постійно змінюються та безпосередньо пов'язані із конкретними історичними особливостями економічного розвитку держави, інституційним забезпеченням, соціальною політикою, формою організації державної влади та іншими умовами, що існують у кожному суспільстві. Механізм взаємодії інституцій та інститутів, тобто інституційне забезпечення реалізації принципу соціальної справедливості по-різному розглядають прихильники різних наукових доктрин.

Утвердження принципів соціальної справедливості має на меті, по-перше, забезпечити рівні економічні можливості (забезпечення рівних прав учасників ринку), по-друге, забезпечити справедливий розподіл діяльності, доходів, праці, інформації, соціальних благ, рівня життя та культурних цінностей. Правові інститути відіграють важливішу роль у розподілі прав і обов'язків між членами суспільства та в регулюванні обмінних і розподільчих відносин у суспільстві. Водночас слід зазначити, що інституційне забезпечення соціальної справедливості залежить не тільки від розвинутої інституційної інфраструктури, до якої належить низка державних установ та різних організацій, а й від соціальних принципів, норм, суспільних правил поведінки. Важливо враховувати, що нині реалізація принципів соціальної справедливості у діючому національному законодавстві знаходиться на дуже низькому рівні його впровадження, а також постала нагальна потреба в адаптації законодавства України, як майбутнього члена ЄС до вимог європейських соціальних стандартів.

Розробка нормативно-правових актів, які реалізують впровадження принципу справедливості у соціальне законодавство є одним із першочергових завдань. Слід погодитись з думкою В. Р. Крупи, що перегляду потребують не тільки визначення понять соціальних стандартів, а й сама методика проведення розрахунків соціальних показників з метою досягнення відповідності до положень Європейського кодексу соціального забезпечення [6].

Про ефективність чинних у ЄС соціальних стандартів свідчить майже десятикратне зниження рівня бідності, значне зростання індексу людського розвитку за останнє десятиріччя та високий рівень соціального захисту. Найбільш ефективною, на наш погляд, можна вважати скандинавську модель соціальної держави. Данія, Норвегія і Швеція на протязі декілька десятків років мають один з найвищих у світі рівень ВВП на душу населення, при цьому у цих країнах самий високий рівень наповнення бюджетів за податковими надходженнями. Задекларовані Україною соціальні стандарти є значно нижчими та не відповідають європейським країнам за базовими соціальними показниками, що репрезентують сталий розвиток держави: відсоток населення, яке існує за межею бідності, індекс споживчого благополуччя, рівень соціальної захищеності.

В. Опришко, наголошує, що вирішенню проблем соціальної держави має сприяти проведення правової реформи на основі Конституції України згідно з потребами суспільства і держави [7].

Недостатній рівень економічного розвитку, наявність корупції, відсутність єдиного кодифікаційного соціального закону створили суттєві проблеми втілення принципу справедливості у соціальній, бюджетній та податковій політиці держави.

Справедливі соціальні програми потребують виділення значних коштів, тому вважаємо, що джерела додаткових бюджетних надходжень можна отримати шляхом реформування системи оподаткування. Ключовою вимогою до якісної податкової системи є справедливе оподаткування, основним пріоритетом якого має стати завдання зменшення податкового тягаря з доходів бідних та підвищення податку на доходи багатих. Необхідно зробити такий справедливий податковий закон, щоб багаті в Україні почали платити більше податків за бідних [8].

Гармонізація оподаткування у межах ЄС вимагає від України створення певних умов щодо реалізації принципу соціальної справедливості в оподаткуванні та узгодженості вітчизняного податкового законодавства до законодавчих положень у сфері оподаткування ЄС.

Одним із ключових загальнодержавних обов'язкових платежів, у межах якого українська держава може забезпечувати реалізацію принципу соціальної справедливості оподаткування є податок на доходи фізичних осіб.

У сучасному податковому законодавстві є проблеми щодо впровадження принципів соціальної справедливості саме в оподаткуванні доходів фізичних осіб. Так чинний податковий закон не застосовує диференційоване оподаткування доходів фізичних осіб, проте у більшості країн ЄС встановлена прогресивна шкала оподаткування доходів громадян, коли до більших за обсягами доходів застосовуються вищі ставки податків.

Ю. Б. Іванов зазначає, що «в сучасному європейському оподаткуванні, в якому превалюють прогресивні шкали прибуткового податку, проте форми його застосування в різних країнах не однакові [9, с. 14]. Окрім того, у податковому законодавстві України досі відсутній податок на об'єкти розкоші фізичних та юридичних осіб або податок на багатство, на необхідності прийнятті якого наголошують вже багато років науковці. Проблемними з позиції соціальної справедливості також є оподаткування ресурсів

Справедливість або несправедливість – це відчуття, яке людина переживає по відношенню до себе або інших осіб. Надання діям, явищам, подіям статусу «справедливих» є внутрішнім емоційним актом індивідуальної свідомості людини. Громадяни отримують інформацію про стан справ у суспільстві, економіці, політиці тощо і роблять свої оцінки, спираючись на традиції й світогляд. Інтерес державної влади полягає у збереженні соціального спокою й обґрунтуванні для суспільства власного існування. Громадяни, які відчують, що живуть у справедливому суспільстві, краще відносяться до державної влади, яка, на їхню думку, створила такі умови. Жодна державна влада не припускає, що вона несправедливо відноситься до своїх громадян. Навпаки, вона розробляє й упроваджує в масову свідомість свою версію «соціальної справедливості» для запобігання соціальним конфліктам. Соціальна справедливість є такою, якою її усвідомлює суспільство. Мінлива природа суспільної свідомості накладає відбиток на розуміння критеріїв соціальної справедливості. Тому відсутність явних і прихованих конфліктів у суспільстві свідчить про дотримання принципів соціальної справедливості. Саме у створенні такого суспільного ладу полягає завдання державної влади. Незважаючи на велику наукову спадщину, в якій розкривається сутність та зміст соціаль-

ної справедливості, ця категорія продовжує залишатися однією з найбільш суперечливих. Науковим дослідженням соціальної справедливості часто перешкоджає певний соціальний світогляд дослідника, через який його висновки отримують політичне забарвлення [10, с. 11].

Сьогодні не можна не критично прийняти жодну із наявних концепцій соціальної справедливості, але в той же час, не можна ігнорувати їх позитивний та негативний досвід. Практика свідчить, що в перехідний період не можна зводити зміст соціальної справедливості ні до ринкової стихії, ні до адміністративної зрівнялівки. Завдання полягає в тому, щоб переосмислити зміст соціальної справедливості з точки зору пріоритету прав людини, збереження її гідності шляхом задоволення не лише конституційних, а й соціально-економічних прав. Зміст соціальної справедливості маємо безпосередньо узгоджувати з природним правом – забезпеченням основних прав людини [11, с. 6].

Питання соціальної справедливості впродовж останніх десятиріч стало важливим науково-практичним та теоретико-методологічним базисом державної політики економічного розвитку багатьох країн світу. Розширення використання її базових положень як інструменту забезпечення сталого розвитку потребує зосередити увагу на встановленні форм і принципів взаємовідносин між державою, бізнесом і суспільством з урахуванням політичних, економічних та соціальних реалій в Україні. У цьому контексті перед державою стоїть завдання створення та реалізації ефективних механізмів регулювання податкових відносин та формування національної ідеології соціальної справедливості [12, с. 105].

Висновки. Таким чином, розробка нормативно-правових актів щодо повоєнного відновлення та розвитку України має відбуватися на принципах соціальної справедливості. Серед іншого, соціальна справедливість має базуватися на певних соціальних стандартах, які наразі в Україні є вкрай низьким. Дослідження позитивного зарубіжного досвіду у цій сфері та орієнтація на гідні соціальні стандарти мають стати основою реалізації ефективної соціально-економічної політики держави задля післявоєнної відбудови країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України / *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1996. № 30. С. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Джабраїлов Р.А. Принцип справедливості як основа трансформації економіко-правової системи держави. *Вісник НАН України*. 2017. № 7. С. 74–80.
3. Шаповалова О. В. Адаптація господарського законодавства до вимог ЄС щодо сталого розвитку. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2016. № 32. С. 25–40.
4. Петрова Л.В. До оновленого правосвітогляду (роздуми над книгою професора Володимира Селіванова). *Юридичний вісник України*. 2002, 12-18 жовтня, С. 7.
5. Гриненко А.М. Соціальна справедливість як ключовий принцип у реалізації соціальної політики держави. *Наукові праці*. Випуск 99. Том 112, с. 104–107.
6. Крупа В.Р. Удосконалення теоретико-методологічних підходів до встановлення державних соціальних стандартів в Україні. *Ефективна економіка*, 2013, № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2621>
7. Опришко В. Реалії соціальної «справедливості» у контексті моралі. URL: <http://www.golos.com.ua/rus/article/320293>
8. Швабій К. І. Фіскальна ефективність податку на доходи фізичних осіб. *Фінанси України*. 2012 № 3. С. 31–37.
9. Іванов Ю.Б. Податкове регулювання соціального розвитку: світовий досвід та тенденції в Україні. Х. : ІНЖЕК, 2012. 369 с.
10. Кравцов О.О. Соціальна справедливість та її врахування в економічній політиці. *Економіка та підприємництво*, 2019 р., № 4 (109). С. 8–12.
11. Сокурченко В.В. Роль соціальної справедливості в розбудові правової соціальної держави: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2002, 18 с.
12. Клименко І. М. Моделі державного регулювання корпоративної соціальної відповідальності. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2019. № 4 (95). С. 105–112.